

kako je to već na jednom mjestu rečeno, iz položaja »generacijske zaslepljenosti« i »generacijskog duga« što onda implicira i činjenicu da je tu Pantić izravno progovorio i o onim poetičkim temeljima što su svojstveni i njemu samom kao prozaiku »nove senzibilnosti«. (Čini nam se najprimjerenijim da upravo ovdje ukazemo kako pripadnost »novoj senzibilnosti« nikako ne sprečava Mihajla Pantića da svoje interesovanje usmjeri i na ona područja koja su počesto u mladih autora izložena uveliko negirajućem stavu. Oprimjerit će nam, opredijeljenije naime, to i neki njegovi radovi kakvi su npr. »Šizejne dominante Lazarevićevih pripovedaka«, Književnost i jezik, 2/1982, ili novo čitanje naslovljeno »Još jednom o Andrićevim pripovetkama« u Savremeniku, 4—5/1987. Konačno, i sam Pantić je izrijekom potvrdio takve svoje nakane: »... Otuda glasam za toleranciju, za napor da se kulturni modeli, i naše individualnosti unutar njih, barem dodirnu, ako se već ne mogu definitivno razumeti.«, »Planetarna perspektiva individualnog iskustva«, Quorum, 2/1988, str. 15.) Unutar takvih autopoezijskih iskaza zanimljiva je krajnja autorova dosljednost u pridržavanju nekih principa koje je sam esejistički uobličio i osvijestio, a zatim ih konzistentno prozno oprimjerio. Naime, pišući »Uvod u mladu srpsku prozu« on zapisuje: »Napuštanje objektivističkih pozicija pripovedanja, pounutarnjeno potenciranje literarno uobličjenog iskustva i iskustva literature, a ne »konstrukta zbilje«, neki su od elemenata pomoću kojih se može dokazati teza o napuštanju epskog, totalističkog (ist. M. T.) načina pripovedanja onih narativnih sklopova, što, makar nesvesno, teže formiranju jedne slike sveta, jedne istine. U sveopštem potiskivanju ideologija, ali i samog individualiteta, takav pristup novi proizaisti jednostavno ne smatraju svojim, već dalje razvijaju specifičnu poetiku relativiteta, utemeljenu na početku ovog veka razaranjem euklidskovi shvaćene dimenzioniranosti, umetničkim prevratom i Ajnštajnom, koji, kao na onoj čuvenoj fotografiji, sasvim ozbiljno plazi jezik svemu svodivom na pseudoobjektivnu meru.« (str. 157.) Ovakve postavke upisane su kao metaprozni (u skladu sa drugom crtom aleksandrizma) izričaji i u njegovim pričama, recimo onaj pasaž iz teksta »Vilma Gojić osvaja San Remo«: »Opet predviđam. Slika je otužna u svojoj jednostavnosti. Vidim sebe, negde u hodnicima dalekog, dubokog vremena, kako, pognut na rukopisima, u naporu istraživanja savršenstva, pokušavam sa ispisivanjem volšebnog troknjižja mnogoglavog opscenog brevijara, čija se skica grana u bezbroj asimetričnih pravaca.« »Napisaću knjigu u koju će stati apsolutno sve. Biće to sažetak univerzum« — rekao mi je poznanik koji također zamišlja takvu svoju knjigu (svi imaju takve knjige) i ja sam mu poverovao, samo zato što sebi nisam mogao. Moj cilj uprkos svemu ne može (ist. M. T.) biti dosegnut, reči se sukobljavaju sa vizijama. Na dnu tek ostaje talog napora, raspadnuta priča, more uludo utrošenog vremena, fragmenti o Vilmi Gojić.« (»Vonder u Berlinu«, str. 64.) U istom nizu (dopunjavanje i podupiranje Pantićeve kritike i proze) funkcionira i unošenje, prema navedenom, vidimo, ne bez razloga, a poradi književnog otežavanja teoretski uobličjenih teza u »Sindromu«, Ainsteinove fotografije u prozu »Susret u ulici kestenova« koja je i te kako značajna za razumijevanje »poetike relativiteta« mladih autora, jer bez nje se čitatelju može dogoditi isto ono što se događa junakinji priče: »— Znaš li ovu sliku? (Vadim je iz neke knjige — Vojislav Kraus, Kako napisati TV—scenario — i pokazujem.) — Čula sam za nju, ali je to sada nikad nisam videla. — Mislim da je ta slika vrhunac njegove pojave i mišljenja. Okrenuo je svet naglavačke, sve je izrelativizirao (ist. M. T.), a onda hladno izjavio da je na kraju svega — Bog. — Nisam znala.« (Quorum, 2/1988, str. 21—22.) Bjelodano je, dakle, nakon svega rečenog, da Pantić veoma brižno provlači te osnovne niti (svijet o nemogućnosti totalističkog načina pripovijedanja, nužni fragmentarizam, relativizacija) kroz vlastite uratke i to kako kroz one pisane znanstvenim diskursom, tako i one ostvarene estetskom uporabom jezika. Mada je već u kritičkim prikazima povodom »Aleksandrijskog sindroma« bilo o tome riječi potrebno je progovoriti i o, djelomično stoga što su nam sada dostupne i uveznane kritike pod nazivom

»Protiv sistematičnosti« otvorene esejom »Dnevna kritika — za i protiv« u kojem se prezentuju zahtjevi kojima čitanje mora udovoljiti, Pantićevom uvažavanju plana informativnosti, analitičnosti (pored aleksandrijskih postupa, tu je i promatranje aktancijskog plana, pripovijednog stajališta, medijske osviještenosti itd.), sistematizacije i aksiologije. Ne treba zasebno isticati činjenicu da njegove analize posjeduju i mnogo više obavješnog materijala, nego što bi to dnevna kritika, pisana u standardnim novinskim obrascima, potraživala i upravo je ta iscrpna, pažljivo ispisana, forma

Pantićeve kritike ono što mu priskrbuje izuzetno visokom mjestu među mladim »profesionalnim recipijentima«. Eseji sabrani u »Aleksandrijskom sindromu« eklatant su primjer kako se na blizak, a ipak znanstven, način mogu razložno objediniti, na zajedničkoj podlozi, svirezno književni tekstovi. Čini se stoga da je Mihajlo Pantić pronašao onaj idealni prostor pisanja u kojem se ne prelazi u »pojmovni elefantijazis«, ali u kojem interpretacija ipak nije svedena na puku jednostavnost u vulgarnom značenju te riječi.

o političkoj komunikaciji

Toma ĐORĐEVIĆ: KOMUNIKACIJA I VLAST (Prilog kritici političke komunikacije) Velika edicija »Ideja«, Beograd, 1988.

miroljub radojković

U eri burnih rasprava o pravcima koji su nužni kao reforma političkog sistema Jugoslavije, čuli su se i čuju mnogobrojni predlozi. Međutim, pažljivom pratioću te debate nije promaklo da je najmanje dodirnut aspekt političke komunikacije, koja proističe i povratno utiče na svoj matični politički sistem. Dakle, reformatori političkog sistema nisu još iskazali kakve bi bile nužne promene u informaciono-komunikacionom sistemu ovog društva, pa su i njihovi predlozi utoliko manjkavi. Nasuprot tome, profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu Toma Đorđević, u svojoj trećoj knjizi pretresa isti predmet; dubinskom analizom političke komunikacije on do kraja razmatra i politički sistem; sa stanovišta komunikologije, nudi svoj stvaralački doprinos politologiji. Ovo nije bila nikakva slučajnost već zakonomerni čin, budući da je knjiga »Komunikacija i vlast« u sklopu komunikološke paradigme socijalnih konflikata. Autorovim rečima rečeno, politička komunikacija nastaje među subjektima koje njihovi klasno-socijalni statusi nužno nagone na konfliktna ponašanja. (str.26)

Ova svakako aktuelna knjiga pisana je već prepoznatljivim manirovom ovog autora. On ne pomaže čitaocu redukovanjem ili suzbijanjem mnoštva asocijacija koje su neizbežne kada se predmet rasprave ovako široko obuhvati. Naprotiv, Đorđević sam svaku moguću podideju uz osnovne teze spontano razgoreva u niz malih »požara«, pa je nemoguće pažljivo proći kroz tekst a ne opeći se na nekom od njih. Mada u trenutku čitanja odsutan, autor nizostavno teži ka polemici, ka dograđivanju, ka dešifrovanju čak.

Otuda će i sledeće ocene prikazivača knjige biti podložne propitivanju? Mo, šta ja iz ponudjenog teksta zaključujem? Komunikativna delatnost, toliko spontano prirasla uz čoveka, shvata se ne samo kao derivat prakse, nego i kao konstitutivni aspekt njene svekolikosti. Prisustvo komunikacije između ljudi i grupa može se uzeti i kao mera civilizacijskog stupnja društvene prakse koja je najdužim delom sopstvenog trajanja borba, sudaranje interesa i postizanje nečije hegemonije usred mora pritisaka i inicijativa. Suzbijena civilizacijskim hodom, gola prinuda danas je uparadena u ruho političke dominacije. Jedan od segmenata ukupne komunikacije delatnosti modernih ljudi je politička komunikacija, koja korespondira sa političkom praksom. To znači, da se jednovremeno sa odvijanjem političkog procesa kao ovladavanjem protivurečnosti u različitim aspektima društvene reprodukcije, obavlja i političko komuniciranje. Dakle, u svom komunikativnom sloju, i preko njega, politički proces je prestao da se događa kao sprovedenje ogoljene prinude. Preko političke komunikacije u borbu za alokaciju društvenih vrednosti uključuju se i organizovani i neorganizovani subjektiviteti, partije koliko i javnost, pojedinci koliko i društvene grupe. Otuda nije čudno, što rodno mesto političke komunikacije kako je

opisana, Đorđević nalazi u eri kada su buržoaskim revolucijama oslobođeni građani, i kada je izgrađen parlament kao centralni katalizator sukoba interesa immanentnih građanskom društvu.

Dijalektički posmatrano, politička komunikacija obezbeđuje društvenu dinamiku, i morfogenezu sistema dakako, u granicama koje već vekovima zovemo »normalna politička borba«. Mnogo ljudi vidi, procenjuje pa čak i učestvuje u političkom komuniciranju, a tek manji broj, i to uglavnom naknadno, shvati da je pritom duboko u žrvnju politike. Stoga Đorđević tu komunikaciju predstavlja kao osnovni razvodni mehanizam političkih uticaja kojim se u društvu postiže *napetost*, to jest, mehanizam kojim se formiraju i političkom sistemu ispostavljaju zahtevi. Tada je politička komunikacija konstitutivni činilac političkog procesa. Ali, kada se on u jednom segmentu završi donetom odlukom, politička komunikacija je mehanizam za stabilizovanje *poetka*, to jest traje i odvija se dalje u »senci vlasti«. Politička odluka, s druge strane, može se i sama uzeti kao jedna od mnogih »poruka«, dakle predmeta razmene, u ovoj komunikaciji. Pošto je odluka rezultanta trenutnog ishoda u sukobu nosilaca socijalne moći, njeno važenje je vremenski ograničeno i socijalno neizvesno, pa se i tim povodom nastavljaju dva neraskidiva procesa: politički proces i politička komunikacija. Jedini ishod koji bi mogao da ih ukine, učini prevaziđenim bilo bi potpuno ostvarivanje projekta »izokrajte«, dakle socijalno ustrojstvo jednako-moćnih i jednako-pravnih individua.

Savremena društva u principu su podjednako udaljena od ove utopije. Politički sistem poznog kapitalizma iscrpljuje snagu političkog subjektiviteta, koji je pluralistički, u celine. Naporeda sa iscrpljivanjem te snage poprište je nastanka alternativnih nosilaca inicijativa i zahteva, koji polaze od novih lestevica vrednosti. To su društveni, alternativni pokreti. Socijalizam je dugo raznim manipulacijama odbacivao legalizaciju pluralističkog političkog subjektiviteta. Zapao je u krizu u kojoj se osim tendencija ka kopiranju etabliranih karakteristika kapitalizma, sve više zapažaju i zagovornici prihvatanja alternative i razigravanja društvenih pokreta. Bez obzira u kom od ova dva sistema nastaju, novi društveni pokreti propitivaju politike reanaliziraju neizbežno i političku komunikaciju. Steta je, što u okvir svojeg razmatranja Toma Đorđević nije uzeo i njihove zahteve koji se mogu sistematizovati kao četiri alternative političkoj komunikaciji: a) razvitak horizontalnog komuniciranja; b) razvitak antisistemskog ili antifocijalnog komuniciranja; c) prihvatanje marginalnih komunikacija i d) stvaranje alternativnih komunikacija, od ljudi, pod punom kontrolom ljudi, i za ljude.

Svako ko u društvu ima moć teži njenom ispoljavanju, što je i immanentna karakteristika moći. Kroz istoriju se može utvrditi inventar

do sada oprobanih puteva za pospoljavanje i primenu moći. Nosioci političke moći u »novom veku« od početka se trude da je ispolje vanprinudno i širim mehanizmima nego što su samo institucije uspostavljene za donošenje odluka koje će moćnici, potom, i sankcionisati. Zato je svaki njihov akt, pa i političko komuniciranje, ujedno posredno, opominjuće, diskretno nagoveštavanje posедуjuće moći. Znamo i zašto. Porukama koje konotiraju posedovanje moći takvi subjekti utvrđuju sopstvenu samosvest i samoohrabrivanje; komuniciraju simbole moći pred sledbenicima a radi uvećanja njihovog broja ili organizovanja; upućuju poruke političke komunikacije i protivnicima, radi njihovog osporavanja ili nadvladavanja. To daje za pravo autoru da zaključuje: »Politička komunikacija je, prema tome, istovremeno i jedan specifični mehanizam posredovanja moći i volja kojima subjekti političke prakse, na osnovu svojih socijalno-klasnih statusa, međusobno konkurišu u preraspodeli 'otudene' moći, preuštene u legalizovane forme političke vlasti, aparat javne vlasti — državu.« (str. 20)

Sve što je do sada rečeno potvrđuje da je polazna komunikološka paradigma o socijalnim konfliktima. Potvrđuje da Đorđević vodi raspravu u granicama socijalne, preciznije bi bilo reći socijalno-psihološke teorije informacija. Komunikativni čin političke komunikacije on određuje kao kompleks socijalno-psiholoških zbivanja objedinjenih interakcijskom razmenom poruka sa političkim implikacijama. (str. 32). Politička poruka je složena informativna struktura, a na analizi »rada« te slojevitte poruke u svesti primaoca obavlja se mikroanaliza političkog komuniciranja. Komunikaciona situacija je aktuelno dati sklop okolnosti pod kojima se odvijaju i praksa, i politički proces, i svi vidovi komuniciranja.

Kada se raspadne globalni referentni okvir, pod čijom presijom su uvežbali svoje ponašanje subjekti političke komunikacije, to jest, kada se razvrgne konformistička komunikaciona situacija, zakonito se menja čitav proces političkog komuniciranja. (str. 39) Zato se i desilo ono na šta smo skrenuli pažnju na samom početku, da je komunikološka analiza u ovoj knjizi zahvatila i promene u političkom sistemu. Komunikologija prelazi u politikologiju. Može se čak uzeti da je u ovom kontekstu, komunikaciona situacija svaki poredak koji je istorijski od strane slobodnih, i formalno-pravno izjednačenih ljudi dobio legitimnost. Ako bi se vizura pomerila od sistema ka čoveku, od političkih subjektiviteta koji su strukturirani ka nestruktuiranim, autor bi, po mom mišljenju, komunikacionu situaciju najradije izjednačio sa kategorijom političke kulture. Primeri socijalnih gibanja u našoj zemlji u ovom trenutku, dobro svedoče o sprezi između poretka, njegove legitimnosti, njegovim akterima i političkoj kulturi. Nagle promene u svim ovim domenima socijalnih aranžmana menjaju u ovoj zemlji vrlo brzo jednu sintetičku kategoriju kao što je komunikaciona situacija naše političke komunikacije.

Jedino u ovom svetlu objašnjivo je da su čitave dve glave u knjizi posvećene državi, i političkoj kulturi. Za autora je država izazov kao regulatorni mehanizam komunikativnog ponašanja. U praksi, od nje se očekuje da stvori »jednake šanse« za delanje subjekata političke prakse. Bez države, sukobi interesa mogli bi da uzmu onaj ekstremni vid borbe u kojima je kraj svake civilizacije, i kraj bilo kakvog komuniciranja. Tada se umesto simbola izmenjuju efekti oružja, »oružje progovara«. Država određuje prvo, koji od stvarnih nosilaca interesa mogu postati subjekti prakse u kojoj će nastati odluka kao posebna poruka koja znači političko i ujedno obavezno ponašanje. Drugo, država utvrđuje pravila ponašanja unutar svojih aparata, Toma Đorđević bi rekao svojih »instanci«. Pored kontrolne, zakonodavne, i egzektivne instance tu je i četvrta — afirmativna i kritička instanca. Nju stvaraju masovni mediji. Važan deo savremene političke borbe je pokušaj prisvajanja ovih komunikacionih tehnika (mas medija) zarad javne i masovne promocije sopstvenih interesa i moći pretendenata na vlast. Dakle, u medijima je interesantnija afirmativna sposobnost, potencijalna mogućnost da se parcijalni uticaji preliju na celinu društva. Aktuelna politička situacija u Jugoslaviji dobro svedoči o mnogim ovde vispreno nago-

veštenim tegobama, sa kojima se društvo mora suočiti kada državu liši njene moći, poluga uticaja i regulative.

Politička kultura je u knjizi »Komunikacija i vlast« shvaćena kao »... medijum transmisije principijelno antropološki ujedinjenih obrazaca kulture mišljenja i ponašanja na tokove političkog procesa i oblike političkog života savremenog čoveka.« (str. 60) Ona korespondira sa ideologijom vladajućih grupa ako one uspeju da ideološke vrednosti »preobuku« u ruho kulturnih obrazaca. Umesto komentara ovog ključnog stava podsetio bih na grdne teškoće koje socijalizam ima u stvaranju sopstvene političke kulture. Pošto je njegova ideologija pretovarena vrednostima-projekcijama, ukazuje na neka buduća stanja definisana kao »treba da bude«, teško je i njeno provođenje u političku kulturu širokih masa.

Time je uz masu u odliku savremene političke kulture ubrojana i manipulacija. Nju u principu omogućava sama činjenica da postoje masovni mediji, to jest oni kao određene tehnike za sprovođenje manipulativne prakse. Manipulacija nikada nije mogla biti univerzalnija, jer prethodno primenjivane tehnike nisu mogle da domaše do svih građana. Toliku sveobuhvatnost imaju tek visokotiražna štampa, radio, televizija, film... Glavni njihov autput, izlano dejstvo, su semantičke i estetske poruke sa političkim implikacijama. Masovni mediji utiskuju u masu tim posrednicima (porukama) principijelne slojeve svesti — gledano na duži rok delovanja, i pragmatične slojeve svesti — kroz propagandne kampanje. »Desilo se ono što se vrhunskoj kulturi minulih epoha nije moglo dogoditi, baš zbog toga što se operativno simbolički nije ni mogla pragmatički zloupotrebiti.« — kaže autor. (str. 75) Prema tome, ta i takva mogućnost univerzalne manipulacije glavni je potencijal političkog komuniciranja danas.

Na pragmatičnijem, kako kaže autor instrumentalnom planu, efekti političke komunikacije su trojaki. Prvi je politička socijalizacija pojedinaca i grupa. Tek kroz taj proces individuum postaje i »zoon politicon«, stvarajući svoje političke stavove i uverenja, ideološke i vrednosne orijentacije, socijalno-psihološke obrasce ponašanja. Istovremeno sa političkom socijalizacijom pojedinac usvaja i jedan »srednji sloj svesti« — srednji, jer nadmašuje njim individualne stavove a još nije u zoni ideologi-

je. To je razina »tačke gledišta grupe« kojoj se istovremeno sa socijalizacijom pojedinac pridružuje slobodnim izborom. Drugi efekat političke komunikacije je obezbeđivanje socijalne kohezije grupnih kolektiviteta. Kohezija se postiže organizacionim principima koje proglasi grupa, ako ih želi. Ali, unutar grupna dinamika, njene istoglasne reakcije na okruženje i jednosmerni odnosi prema drugim društvenim grupama nastaju kao rezultat obavljene političke komunikacije. Po rečima autora, njome se grupni identitet pretvara u grupni subjektivitet (str. 95). Neka najsvremenija iskustva o grupisanju ljudi zarad promovisanja svojih ciljeva i interesa govore da je komunikacioni sloj veza u grupi sada važniji od organizacionih. To se kao na dlanu vidi u strukturama koje zovemo novi društveni pokreti. Oni izbegavaju čvrstu organizaciju zbog rizika da se iz grupe izdvoji i otudi birokratski, upravljački sloj. Treći instrumentalni efekat političke komunikacije je grupisanje socijalnih energija kojima raspolažu politički subjekti. Razmena poruka sa političkim implikacijama obezbeđuje se i podupire sprežanje kolektivnih nosilaca društvene energije kroz komplete političkih partija, stvaranje koalicionih parlamentarnih većina, akciono povezivanje društvenih pokreta itd. Rasipanje klasičnog i jasnog klasnog antagonizma i tvrdokornih reprezentanata klasa, ovaj efekat sve je više uočljiv u političkim procesima savremenih političkih sistema.

Sa petim poglavljem koji smo upravo prikazali, iscrpljen je samo prvi deo knjige »Komunikacija i vlast«. Osim prvi prepoznatljivog i dvosložnim rečima otežanog stila pisanja, ovaj autor ima već manir da u iste korice smešta po dve, relativno nezavisne celine. Tako je, uostalom, postupio i u prethodno objavljenom tekstu. (»Teorija informacija / Teorija masovnih komunikacija«). Drugi deo prikazane knjige naslovljen je »Delegirana komunikacija« i on se samostalno razvija, to jest ponovo počinje prvom glavom itd. U osnovi, nastavak analize je provera iznetih teorijskih hipoteza na primeru izgradnje i razvoja sistema vlasti, političkih procesa i načina političkog komuniciranja u našoj zemlji — od narodnooslobodilačkog rata do danas. Međutim, pošto se radi o jednoj novoj temi ili sasvim drugoj knjizi, njeno prikazivanje ostavićemo za neku drugu priliku. Ovo tim pre, pošto je i autor svestan da drugi deo njegove knjige treba da preživi znatne izmene i poboljšanja.

poezija ivana slamniga

Ivan Slamnig: »Sed scholae«, Mladost, Zagreb, 1987;
»Relativno naopako«, Iros, Zagreb, 1987 »Tajna«, Naprijed, Zagreb, 1988;

zoran subotički

Svojevremeno je Ivan Slamnig, pesnik, teoretičar, dramaturg, prozaist, antologičar i prevodilac posegao za jednom poredbom koja mi se čini dovoljno zanimljivom za početak ovog teksta. Naime, razmišljajući, u jednom od svojih eseja, o prirodni jezika, reči, govora, a u vezi sa pesništvo Slamnig je rekao da jednom izgovorena reč nalikuje na hitnutu strelu: ni jedno ni drugo ne mogu se vratiti u svoje ishodište, time nam otkrivajući svoju suštinsku poziciju spram onoga čime se bavi. U toj misli sadržana je i suspregnuta jedna energija stvaralaštva u kojoj se odgovornost, maksimalna odgovornost postavlja kao krucijalni element čitavog intelektualnog angažmana. Zatim i izvestan strah koji proizilazi iz takve prirode stvari jer nedovoljno vešto odapinjanje strele, odnosno reči, može prouzrokovati niz neželjenih posledica, ali istovremeno ova poredba ujedno glorifikuje istinsku draž i lepotu stvaralaštva koje je, ako je pravo stvaralaštvo, rizik bez ostatka.

Kada se osvrnemo na ono što pripada prošlosti da bismo sagledali metu izgovorenih/napisanih reči i krajnji rezultat možemo utvrditi da je svaka hitnuta misao, rečenica i stih Ivana Slamniga pogodila pravo mesto: debelo meso naše kulture koja je sva bila

pod pashom jedne trivijalne ideologije. U tom prevratu, dakako, Slamnig nije bio usamljen ali samosvojnost koju je tada pokazao i osvojio traje do dana današnjeg. Stoga i nečudi da svaki zapis o novoj njegovoj knjizi počinje rečima: u modernom hrvatskom pesništvu Ivanu Slamnigu pripada posebno, izdvojeno mesto... Dok se posebnost i različnost ovog pesnika u onim burnim vremenima mogla pre svega iščitavati na fonu ideoloških premisa, sada se ona reflektuje u jednom drugom kontekstu, bitno drugačijem od onovremenog, kontekstu koji podrazumeva mnogo širi kulturološki horizont.

Šta uslovljava činjenicu da je svaka Slamnigova knjiga događaj po sebi, da predstavlja značajan datum u hrvatskoj i jugoslovenskoj književnosti i pored svih veoma grupnih pomeranja i gibanja u ukupnoj civilizacijskoj tektonici, pored potpuno izmenjene pozicije stvaraoca u odnosu na ono što stvara i u odnosu na društveni mehanizam u celini, na izmenjenu svest recipijentata, sa potpuno drugačijim odnosom snaga između književnosti i drugih vidova umetničkog izražavanja (TV, film, video, usavršeni globalni sistemi komunikacije, novi tehnološki pronalasci itd) u čijem znaku se nalazi druga polovina i kraj XX veka.